

Els espais públics urbans i l'esport com a generadors de xarxes socials.

El cas de la ciutat de Barcelona

NÚRIA PUIG*

Doctora en Sociologia.

Professora de l'INEFC-Barcelona.

Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

ANNA VILANOVA

Llicenciada en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.

Master in Sociology of Sport, University of Leicester.

Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

XAVI CAMINO

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural.

Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

GASPAR MAZA

Doctor en Antropologia Social.

Professor d'Antropologia Urbana. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona

MARIANO PASARELLO

Llicenciat en Educació Física.

Professor de la Facultat d'Educació. Universitat de Vic

DANIEL JUAN

Llicenciat en Educación Física.

Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

RAFAEL TARRAGÓ

Llicenciat en Educació Física.

Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

Correspondència amb autors/es

* npuig@gencat.net

Resum

L'article presenta els resultats d'una recerca realitzada a la ciutat de Barcelona sobre els espais públics urbans i l'esport com a generadors de xarxes socials. Han estat observats cinc espais de la ciutat, alhora que s'han fet entrevistes en profunditat a persones usuàries i a responsables del manteniment. Els resultats principals són: *a)* Cal que els espais i els esports que s'hi realitzen tinguin determinades característiques perquè siguin generadors de xarxes socials; *b)* Les xarxes són homogènies socialment; se n'han detectat dels tipus següents: familiars, d'amistats, d'immigració, de *wellness* i postmodernes, i *c)* Les relacions entre les xarxes tendeixen a ser de tolerància i de respecte envers unes normes pactades.

Paraules clau

Espais públics urbans, Activitats físiques, Xarxes socials, Antropologia urbana, Sociologia urbana, Barcelona.

Abstract

Public urban spaces and sport as a source of social networks. The case of Barcelona

The article gives the results of a research conducted in Barcelona about public urban spaces and sport as a source of social networks. Five of these spaces have been observed and in-depth interviews have been conducted with users and people in charge of their management. Main results are: a) The creation of social networks requires that spaces and sport activities have certain features; b) Social networks are socially homogeneous; We found the following types: family networks, friends, immigration, wellness and post moderns; and c) Relationship between social networks are of tolerance and respect concerning the agreed norms.

Key words

Urban public spaces, Physical activities, Social networks, Urban Anthropology, Urban Sociology, Barcelona.

Presentació

Un dels projectes prioritaris del Pla Estratègic de l'Esport de Barcelona, aprovat l'any 2001, és *afavorir la utilització de l'espai públic per a la pràctica de l'esport*. Es va considerar que això és molt important, perquè la “pràctica esportiva als espais públics contribueix a convertir-los en un lloc de trobada i convivència, alhora que incideix positivament en la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes” (Ajuntament de Barcelona, 2003, pàg. 78).

Tot i que les observacions quotidianes fan pensar que les afirmacions contingudes en el Pla Estratègic són molt certes, la realitat és que en sabem poc. Tot i que observem que en la majoria d'espais públics urbans es fan activitats esportives espontàniament, iniciades per col·lectius diversos, no tenim coneixement de qui són aquests col·lectius, quines circumstàncies afavoreixen que ocupin aquests espais, de si es donen conflictes entre grups diversos o, al contrari, si hi ha mecanismes d'autoregulació de la convivència, etc.

Aquestes incògnites i moltes altres, són la raó per la qual, durant el curs 2004-05, vàrem decidir de realitzar una recerca que permetés conèixer millor l'ús esportiu dels espais públics urbans i, d'aquesta manera, poder fer propostes que ajudin a desenvolupar-los de cara al futur. L'article que presentem ofereix els resultats de la primera fase de la recerca. Durant aquesta s'ha treballat en l'elaboració del marc teòric i s'ha dut a terme una part del treball empíric amb la finalitat de verificar la validesa del primer.

El punt de mira o la perspectiva teòrica adoptada

Com hem vist, al Pla Estratègic es considera que la pràctica esportiva als espais públics urbans és important, perquè aquests són punts de trobada per afavorir la convivència ciutadana. Per tant, la seva anàlisi no ens interessa tant per l'activitat esportiva que s'hi realitza o per les característiques dels espais esmentats, sinó per les xarxes socials que aquesta activitat (esport) en un lloc concret (espai públic urbà) pot generar. És així com tota la recerca ha estat encaminada a respondre la pregunta següent:

Quines són les xarxes socials generades per l'esport als espais públics urbans?

Una relació no determinista

La pregunta ens alerta sobre la relació existent entre tres elements: xarxes socials, esport i espai públic. Aquesta és una relació no determinista, molt complexa, de manera que no sempre que hi ha esport en espais públics urbans es generen xarxes socials; cal, en concret, que es donin unes circumstàncies determinades perquè aquestes emergeixin. Estudis previs ens han alertat sobre aquest fet.

Ja fa molt de temps, Henry Léfèbvre (1976) va escriure que no sempre hi havia coincidència entre les intencions de les persones que planifiquen un espai (representacions de l'espai, segons l'autor), l'ús posterior que se'n fa (pràctiques espacials) i els significats que aquests espais tenen per a les poblacions que els utilitzen (espais de la representació). Sovint, una cosa no té res a veure amb l'altra i sorgeixen contradiccions entre els usos previstos i els reals i, fins i tot, s'arriben a donar situacions d'abandonament d'un espai amb la qual cosa, als efectes de les nostres intencions (l'espai i l'esport com a generadors de xarxes socials), es converteix en un “no-lloc”, un espai físic sense significat simbòlic, vacant d'usos socials (Marc Augé, 1998). Posteriorment, i ja en l'àmbit concret de l'esport, hi ha hagut moltes confirmacions empíriques d'aquesta observació; l'estudi danès de Block i Laursen (1996) mostra com un col·lectiu d'arquitectes va dissenyar un terreny de jocs amb la intenció que la població jove i adulta del barri hi desenvolupés diferents jocs i activitats físiques. Tanmateix, l'observació de la realitat –un cop construït l'espai– revela que, a causa de la seva localització i d'altres característiques, només és utilitzat com a pati d'una escola que hi és propera i no com a lloc de trobada de les persones del barri. En aquest cas, en fer el disseny, no es va considerar el context general de la població a qui anava adreçat (Block/Laursen, 1996, pàg. 213). Bale (1989) i Bach (1993) també s'han ocupat d'estudiar els usos esportius dels espais públics urbans al Regne Unit i a Alemanya respectivament; els seus resultats coincideixen en línies generals amb les observacions anteriors.

Per tant, en quines condicions l'esport en els espais públics urbans és generador de xarxes socials? Hi ha molta literatura que ens pot donar orientacions respecte d'aquesta pregunta.

Perquè una “cosa” (espai, material, aparell) sigui introduïda en el mode de vida d'una persona o d'un col·lectiu, cal que sigui associada a les seves maneres de percebre, mirar, entendre, interpretar i emprar (Adam-

kiewicz, 1998; Castells, 2001; Chantelat et al., 1998; Heinemann, 2001; Horning, 1985 i Linde, 1972 citats per Heinemann, 2001). Si la persona o el grup destinatari no li veu el sentit, per més “útil” que sigui no serà integrada en les seves maneres de fer. La història és plena d’aquests exemples. Castells (2001, pàg. 37) ja explica que a la Xina del segle XV hi havia els avenços tecnològics que segles després provocaren la Revolució industrial als països europeus. Tanmateix, la societat xinesa d’aquell moment no va “connectar” amb aquests avenços perquè es produís la sinergia necessària que, en un altre lloc, va provocar un canvi tan important en la història de la humanitat.

Potser més anecdòtic però no menys revelador és l’ús que es va fer en molts pobles de Catalunya de les neveres frigorífiques en els primers temps de la seva existència. Tenir una nevera a casa era quelcom desitjat per les mestresses de casa. Ara bé, no per omplir-les i anar a comprar només un cop a la setmana; era per dir que “a casa tinc una nevera”, quan aquests aparells eren escassos i eren objectes de distinció. Durant molt de temps, a la nevera hi havia la llet i les coses comprades el mateix dia. Per a aquelles dones, anar a comprar era molt més que adquirir uns productes. Sortien al matí i a la tarda, i la compra era l’excusa per mantenir les seves xarxes de relacions; no sortir volia dir acabar amb aquesta manera de viure. L’ús de la nevera (“cosa”) va canviar quan les formes de vida de les dones ho varen fer i la nevera per conservar els productes durant una setmana com a mínim adquirí un sentit en les seves vides. D’objecte de distinció es va convertir en objecte d’ús quotidià.

Per tant, perquè una “cosa” (espai públic, màquina, habitatge...) sigui integrada en les formes de vida dels col·lectius cal que es donin unes precondicions que facin possible aquesta integració. I un cop que els col·lectius socials han fet seva la “cosa”, aquesta influeix i interactua amb ells. La “cosa” esdevé generadora de noves situacions.

Si la “cosa” és l’espai i l’esport, com a resultes de les interaccions, es converteixen en un punt de trobada generador de xarxes socials; un espai “amic” on es dona arrelament espacial –topofília en paraules de Bale (1989)– la qual cosa incideix positivament en la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes.

A la nostra recerca hem mirat quines precondicions s’han de donar, perquè els espais públics urbans siguin freqüentats pels col·lectius, se’ls facin seus i, en con-

seqüència, es generin processos de creació o manteniment de xarxes socials. Ens hem interessat per l’accés en aquests espais, la mobilitat requerida per arribar-hi, les seves característiques físiques, la gestió que se’n fa, les activitats dutes a terme, el tipus de mobilitat que s’hi dona, etc.

Homogeneïtat en la diversitat

La literatura consultada, encara que no directament relacionada amb els usos esportius dels espais públics urbans, també ens alerta sobre el tipus de xarxes socials que poden generar-se en aquests. Estudis sobre col·lectius d’immigrants a Alemanya en l’època de la Revolució industrial mostren que la integració d’aquests col·lectius a la nova societat es va fer mitjançant la fundació de clubs esportius, dintre dels quals es podien sentir units pels seus orígens i afrontar millor l’adaptació a un nou entorn (Heinemann i Schubert, 1999). Fins i tot, el nom d’aquests clubs és significatiu per entendre la funció social que exerciren: “Concòrdia”, “Harmonia”, “Germanor”.

Molts anys després, amb les noves generacions d’immigrants (sobretot població turca), la cosa no ha canviat gaire, tot i que cal fer algun matís (Heinemann 2002). S’ha observat que, fora de situacions en què l’esportista és una persona destacada i que, per tant, s’integra en el club que millors oportunitats li ofereix, quan es tracta d’afiliar-se a un club per fer esport sense ambicions competitives, la tendència és anar a trobar els iguals, en aquest cas altres persones d’origen turc. De nou, des de la pròpia identitat, s’accedeix al món dels altres i s’hi estableix una relació. Quan s’han fet intents per barrejar grups socials d’orígens diferents aquests no han tingut èxit. Dit això, el matís que cal afegir és que, a hores d’ara, alguns d’aquests clubs esdevenen guetos que més que complir funcions d’integració dins de la diversitat són caus de xenofòbia i de rebuig al país d’acollida. Ara com ara, no se sap gaire bé com fer front a la situació. En aquests casos, la convivència entre iguals no dona lloc a una integració sinó a un rebuig dels altres.

Per tant, a la recerca s’ha partit del principi que el benestar col·lectiu no consisteix a forçar que els diferents col·lectius es barregin en grups per a la pràctica de diferents activitats. De fet, la barreja es pot produir espontàniament amb el pas del temps en alguns casos de forma natural, però no sempre. Entenem que calen

espais físics i culturals on cadascú se senti bé amb qui vulgui estar i, des de la seva identitat, es relacioni amb la resta de la comunitat.

Així, en realitzar el treball de camp, hem previst que hi hauria majoritàriament xarxes molt homogènies socialment que, probablement, coexistirien en el mateix espai. Hem observat en detall les característiques de les persones (edat, gènere, origen, mobilitat...), els costums, les funcions i l'evolució en el curs del temps de cada una de les xarxes identificades.

Les relacions entre les xarxes

Tot i que, en la mesura del que sabem, les xarxes tendeixen a ser homogènies socialment i cultural, un aspecte molt interessant a tenir en compte són les relacions que es donen entre elles. Si, a l'apartat anterior, dèiem que el benestar s'aconsegueix mitjançant l'homogeneïtat en la diversitat, cal veure si aquest principi és cert i quins tipus de relacions es donen. La informació provinent d'Alemanya, i probablement d'altres països, respecte la creació de guetos i situacions conflictives, ens obliga a comprovar si a Barcelona es donen situacions similars.

Per tant, ens hem preocupat de veure quines són les relacions que s'estableixen entre les xarxes socials que realitzen activitats esportives als espais públics urbans de Barcelona. Hem previst tres tipus de relacions: conflicte, tolerància i indiferència. Cada un d'aquest tipus pot adquirir gradacions diferents.

Breu referència als mètodes emprats i la mostra seleccionada

Els mètodes emprats han estat els següents: l'observació (participant i no participant) i l'entrevista qualitativa a persones emblemàtiques que pertanyen a les xarxes socials identificades i d'altres responsables del seu manteniment o de la seva gestió.

Observació

L'observació és un mètode que s'aplica quan es vol saber què fan les persones i no quina opinió tenen del que fan. Com que es tractava, primer de tot, d'identifi-

car xarxes socials es va considerar que el primer mètode per aproximar-nos-hi era l'*observació semiestructurada no participant* que seria complementada amb la *participant*. Per elaborar la matriu d'observació no participant es varen seguir les instruccions suggerides per Heine-mann (2003) i per Quivy i Campenhoudt (1997): tot partint del marc teòric, es va fer una visita a diversos espais públics urbans, la qual cosa va permetre modificar les categories establertes inicialment. Abans de fer el treball de camp pròpiament dit, encara es va fer una observació més, a continuació de la qual ja es va donar per definitiva. La fitxa d'observació utilitzada es pot veure al *quadre 1*.

Entrevistes qualitatives

Per poder aprofundir en els resultats obtinguts en les observacions i obtenir informacions que l'observació no pot proporcionar, es varen realitzar entrevistes qualitatives, altrament anomenades entrevistes semidirigides o semiestructurades (Quivy/Campenhoudt, 1997; Heine-mann, 2003).

Per preparar la guia d'entrevista es va seguir un procediment similar a l'utilitzat en la realització de la fitxa d'observació. Com es pot veure al *quadre 2* hi ha molta semblança entre les dues. Recordem que es varen fer dos tipus d'entrevistes, l'una a la població usuària i l'altra a responsables de la gestió.

Mostra

Els espais observats foren:

- Pistes poliesportives Antoni Gelabert, Nou Barris.
- Skatepark de via Favència – Nou Barris.
- Parc de Joan Miró (l'Escorxador) – Eixample.
- Parc de l'Espanya Industrial – Sants Montjuïc.
- L'espigó del gas, platja de la Barceloneta – Ciutat Vella.

La selecció es va fer tenint en compte la seva representativitat (districte, característiques, activitats que s'hi poden realitzar, etc.) per al conjunt de la ciutat de Barcelona. Es tracta d'espais amplis, veritables pulmons de la ciutat i molt freqüentats per la població.

De cada espai es varen fer entre cinc i vuit observacions, i de dues a quatre entrevistes entre gener i març de 2005.

FITXA D'OBSERVACIÓ D'ESPAI

- Nom de l'espai:
- Data observació:
- Hora observació:

Descripció ecològica/ambiental

- Clima:
- Neteja:
- Estats dels equipaments:
- Vehicles:
- Sorolls:
- Animals:

1. Punt de trobada

- Infraestructura: bancs, taules de tennis, taules, cistelles de bàsquet, etc.
- Característiques de l'espai sense tenir en compte la infraestructura.
- L'activitat també genera el punt de trobada. Per tant, mirar bé què es fa: tipus d'activitat, durada, competició, recreació.

2. Funcionament de les xarxes socials

- Hi ha una persona o grup que exerceix com a element de cohesió a l'espai?
- Es donen relacions entre els practicants dels diferents esports? Podria passar que estan junts en l'espai, però no es comuniquen entre ells.
- S'observa més xarxa social en cas que només es faci un esport? O bé la riquesa de les relacions és més gran quan hi ha diversos grups que fan esports diversos?
- Pot ser que hi hagi conflicte quan coexisteixen grups diversos? Com es distribueixen en l'espai? De quina manera resolen els conflictes (un grup exclou l'altre, hi ha un codi de normes que tothom coneix encara que no estigui escrit, hi ha algú que s'ocupa de recordar les normes vigents...)?

3. Mobilitat

- La gent que va a l'espai, viu a prop, lluny?
- Quina és la mobilitat que domina? (Veïnatge o proximitat, dual, fragmentada, centralitat).
- Definir els espais d'estada i espais de mobilitat. El punt de trobada és espai d'estada o de mobilitat?
- Com s'arriba a l'espai?

4. Veïns/context

- Com s'ha generat l'espai? Quina intervenció ha tingut l'entorn proper de l'espai en la seva creació? Ha estat pensat per l'Ajuntament sense la intervenció del veïnat? La gent pren iniciatives i per compte propi tanca, acota, limita, fa seu, etc. És l'inici d'un punt de trobada el que dona suport a una xarxa?

5. Espai públic

- Qui el gestiona? Hi ha associacions, federacions, que vetllen per l'espai? Qui s'ocupa del manteniment? És una gestió compartida?
- Es pot arribar a donar el cas de dues gestions paral·leles?
- Seguretat, senyalització, enllumenat, aigua, primers auxilis, seguretat ciutadana, responsabilitat civil, etc.

6. Identificació dels grups: Gènere/Classe social/Edat/Origen geogràfic

- Núm. persones: H   D
- Classe social:
- Edat:
- Origen geogràfic:
- Immigració:

7. Descripció física de l'espai

- Dibuixar traces de l'entorn
- A les vores de l'espai hi ha veïnatge o no?

▲
Quadre 1

Fitxa d'observació.

GUIA D'ENTREVISTA

- Per aconseguir que les persones es deixin entrevistar calen unes passes prèvies:
  - Presentar-se.
  - Donar confiança.
  - Ensenyar la carta on s'explica que es tracta d'una recerca duta a terme a l'INEF de Catalunya.
  - En el cas dels responsables, es pot enviar el guió abans.
  - Explicar la continuïtat del projecte i la manera com les persones entrevistades hi podran tenir accés.
- Per aconseguir que es deixin gravar, el millor és començar prenent notes. Al cap d'una estona, quan hi ha més confiança, es demana posar la gravadora.

ENTREVISTA A POBLACIÓ USUÀRIA**Punt de trobada (pot ser l'activitat i/o l'espai)**

- Fa molt de temps que utilitza aquesta instal·lació?
- Quant de temps hi passa?
- Fa servir l'espai regularment?
- Quina activitat esportiva hi fa?
- Per què ve aquí i no a d'altres indrets?

Xarxes socials

- Coneix les altres persones que vénen en aquest espai? Quines relacions hi té?

Mobilitat

- D'on ve? Viu a prop d'aquest lloc? Com hi ve?

Context i veïnat*Espai públic*

- Quins avantatges o desavantatges té aquest espai? El troba ben conservat? Com el milloraria?

Gènere, classe social, edat, origen geogràfic dels usuaris

- Qui és la gent que ve aquí? En coneix les característiques (dones, homes, immigrants...)?

*Descripció de l'espai***ENTREVISTA A RESPONSABLES****Punt de trobada (pot ser l'activitat i/o l'espai)**

- Quina opinió té d'aquesta instal·lació?

Xarxes socials

- Quin coneixement té dels grups que vénen en aquest espai? Hi ha entitats o persones associades a la gestió d'aquesta instal·lació? Com?

Mobilitat

- D'on ve la gent?. Viu a prop d'aquest lloc? Com hi ve?

Context i veïnat*Espai públic*

- Quant de temps fa que gestiona aquesta instal·lació? Quins projectes hi ha pel que fa a aquest espai? Com està organitzada la gestió? Doni la seva opinió sobre aquests tipus d'espais a les ciutats. Vostè: va tenir res a veure amb la concepció d'aquest espai?

Gènere, classe social, edat, origen geogràfic dels usuaris

- Qui és la gent que ve aquí? En coneix les característiques (dones, homes, immigrants...)?

Descripció de l'espai

- Com es fa el manteniment? En cas afirmatiu, com s'organitza?

Quadre 2

Guia d'entrevistes.

Anàlisi de les dades

Per analitzar les dades vam utilitzar el mètode d'anàlisi de continguts mitjançant categories temàtiques. L'establiment de categories es va fer en funció del marc teòric. Per tant, les informacions es van agrupar en les tres categories següents: *a)* precondicions; *b)* xarxes, i *c)* relacions entre les xarxes. Cada categoria es componia de subcategories dintre de les quals s'anava incorporant la informació recollida. Com és usual, el procés d'establiment de les subcategories va requerir de força proves fins que es va donar com a definitiu. Finalment, van quedar les següents:

1. Precondicions.
  - 1.1. *Gènesi de l'espai*. Com s'ha arribat a l'ús present? Hi ha hagut participació d'entitats veïnals? És fruit d'un procés reivindicatiu? Etc.
  - 1.2. *Accés a l'espai*. En aquest punt s'inclouen tots els aspectes referits a l'accés en aquests espais: barreres urbanístiques, proximitat o llunyania de la xarxa de transports públics, rampes, parets, etc.
  - 1.3. *Característiques físiques*. Aspectes relacionats amb el condicionament de l'espai: equipaments existents, circuits, grandària, caràcter multiesportiu o no.
  - 1.4. *Tipus d'esports que s'hi poden practicar*.
  - 1.5. *Manteniment*. Com es fa? Depèn exclusivament dels organismes públics? Hi ha la col·laboració de la població usuària? S'ha creat alguna associació per fer-ho?
2. Xarxes.
  - 2.1. *Característiques demogràfiques*. Gènere, edats, forma d'agrupament (individual, grups petits o grans, divers o homogeni, etc.), lloc de l'espai on es troben, etc.
  - 2.2. *Costums*. Horaris, dies de trobada, tipus d'activitats realitzades (esportives i d'altres), etc.
  - 2.3. *Mobilitat*: de proximitat, de centralitat, dual i fragmentada.
  - 2.4. *Funció*: lúdica, de trobada, de suport, esportiva, etc. Cada xarxa pot tenir més d'una funció.
3. Relacions entre les xarxes.
  - 3.1. *Harmòniques/d'intercanvi*.
  - 3.2. *Coexistència/tolerància*.
  - 3.3. *Conflicte/tensió*.

El procediment per anar omplint les subcategories va començar per l'anàlisi de les fitxes de les observacions. Les entrevistes es van fer en una fase posterior i la seva anàlisi va tenir com a finalitat completar les informacions que mancaven. Es va buscar la "saturació" d'informació per a cada subcategoria; aquesta es considerava assolida quan es tenia una descripció exhaustiva de les tres categories en què es va fonamentar l'anàlisi de continguts; gràcies a aquesta descripció, es va poder fer la interpretació dels resultats que presentem a continuació.

Xarxes socials, esport i espais públics a Barcelona

Característiques dels espais públics generadors de xarxes socials associades a l'esport

A tots els espais observats hem pogut constatar l'existència d'una o diverses xarxes socials associades a l'esport. Es tracta d'espais viscuts i molt utilitzats, que actuen com a veritables punts de trobada i de sociabilitat. En la mesura del que hem estudiat, creiem que l'èxit d'aquests espais rau en els aspectes següents:

- Són espais on la gent fa el que desitja fer. En la majoria de casos, el procés d'apropiació s'ha iniciat de forma espontània o l'espai s'ha creat com a resultat de reivindicacions veïnals. Hi ha, per tant, *coincidència amb les voluntats de l'entorn social*.
- No podem oblidar, però, que és necessari un *manteniment continuat i eficient* de l'espai. Les persones que practiquen activitats esportives diverses, volen un entorn agradable i no degradat. El manteniment d'aquests espais es fa, gairebé sempre, mitjançant un acord entre l'ajuntament de districte i els col·lectius usuaris. Es tendeix a donar suport en aquests perquè siguin ells mateixos qui vetllin pel "seu" espai. En alguns casos, s'han constituït associacions i en d'altres no. Per part de l'ajuntament s'ha donat la voluntat de canalitzar institucionalment els interessos dels usuaris. La bona comunicació i la facilitat d'*accés* és cabdal per a l'èxit d'aquests espais. Podríem dir que sense aquesta precondició, la creació de xarxes socials –excepte en algun cas on la recerca de

La facilitat d'accés és característica comuna als espais públics estudiats. Observeu a la fotografia la proximitat del veïnatge i les escales àmplies. (Font: Mariano Pasarello i Daniel Juan.)

la marginalitat és volguda-, no es dona. En tots els casos analitzats la facilitat d'accés era una característica comuna.

- **Característiques físiques:** Dins dels espais s'han considerat els *punts d'estada* (llocs on es dona el punt de trobada d'una o diverses xarxes) i els *punts de mobilitat* (circuitos per accedir als punts d'estada dins l'espai). En conjunt, com ja hem comentat en línies anteriors, hem observat que el mobiliari urbà i les infraestructures han d'estar en bones condicions i han de ser molt variats.
- Un condicionant molt important per l'èxit d'aquests espais és el seu *caràcter multilúdic i esportiu*. Han d'oferir la possibilitat que s'hi realitzin les activitats més variades i on la imaginació pugui jugar un paper fonamental.

Les xarxes socials

A continuació es presenten de forma resumida els tipus de xarxes identificats.

Xarxes familiars

Són compostes per grups de nens i nenes de 6 a 10 anys acompanyats per persones adultes. El seu lloc de trobada són les zones dels espais que queden properes als habitatges i l'horari és a la sortida de les escoles o durant el cap de setmana. Els nens i les nenes patinen, van en bicicleta, juguen a bàsquet i a futbol, a ping-pong o, simplement, juguen. Són xarxes veïnals,

homogènies, on els membres d'una mateixa família o de famílies diverses es relacionen periòdicament. Tenen una funció lúdica i actuen com a elements de cohesió familiar o veïnal.

Xarxes d'immigració

Hem observat dos tipus de xarxes d'immigració molt diferenciades: a) La de primera generació; és a dir, persones d'altres regions espanyoles que van arribar a Barcelona al voltant dels anys 60 del segle xx, i b) La de segona generació, que és composta de persones d'altres països que en els darrers anys han arribat i continuen arribant. Les característiques d'ambdues són bastant diferents, tot i que tenen trets comuns.

En el primer grup hi ha quasi exclusivament homes jubilats, molt poques dones. Es troben diàriament, tant al matí com a la tarda, per practicar regularment un esport. Entre els més freqüents hem observat: esports del lloc d'origen (bitlles lleoneses, pilota a mà, etc.), petanca, frontó i pales. Són grups molt homogenis que viuen prop de l'espai, compostos per amics o companys de llarga durada. La pertinença a la xarxa genera cohesió social i sentiment d'identitat en el grup i suport emocional (simpatia, comprensió, etc.). Són molt actius en el manteniment de l'espai que ocupen, sovint hi fan petites inversions per millorar-lo i el consideren "seu".

Les xarxes d'immigració estrangera agrupen persones de totes les edats, majoritàriament homes, encara que no amb una proporció tan exagerada com en el cas anterior. S'agrupen per nacionalitats: Amèrica Central o del Sud, països de l'Est, asiàtics, etc. Es troben els caps de setmana molta estona (sovint el dia sencer) i van en un lloc concret des de tota la ciutat. A diferència dels casos anteriorment analitzats, la seva és una mobilitat que, en termes de Magrinyà (1998), s'anomena *fragmentada*. És a dir, persones que viuen a distància, però que es desplacen per trobar-se amb el grup d'iguals en un lloc que s'ha convertit en el seu punt de trobada. Un cop en aquell punt de trobada poden compartir l'espai amb altres xarxes i experimenten, així, mobilitat *dual*, en el sentit que accepten la presència de l'altre grup, però no s'hi relacionen. Practiquen esports propis del seu país ("equa-volei", en el cas dels equatorians, entre d'altres) o bé futbol i bàsquet. Les dones acostumen a no participar-hi, però són molt actives en la generació de llaços socials, en especial mitjançant la preparació dels àpats. Les criatures juguen pel seu compte. Aquestes xarxes perme-

Les xarxes d'immigració, procedents de diversos indrets de la ciutat, es troben els caps de setmana, van a un lloc concret des de tota la ciutat i practiquen esports propis del seu país ("equa-volei", a la foto). (Font: Mariano Pasarello i Daniel Juan.)

L'espigó del gas a la platja de la Barceloneta, que està habilitat per a la pràctica d'exercicis gimnàstics. (Font: Rafael Tarragó.)

L'espigó del gas, a la platja de la Barceloneta, és freqüentat per homes jubilats que vénen des de diversos punts de la ciutat per practicar exercicis gimnàstics que consideren favorables per a la seva salut. (Font: Rafael Tarragó.)

ten el manteniment d'una cohesió social lluny del país d'origen i són molt importants com a element de suport material (econòmic i legal) i emocional. El punt de trobada (l'espai públic juntament amb les activitats esportives que s'hi poden desenvolupar) és molt important per a l'assoliment d'aquestes funcions, perquè és una de les poques maneres que tenen les persones d'aquests grups per interrelacionar-se. Com que sovint, molts dels seus components viuen en situació il·legal, hem observat que tendeixen a utilitzar àrees poc "visibles" dels espais públics. Cerquen l'anonimat i el distanciament respecte d'altres col·lectius sempre que sigui possible.

Xarxes d'amics

Es componen gairebé sempre de gent jove; els nois són els qui practiquen esport i les noies són les espectadores. Es troben els caps de setmana o després de l'horari lectiu. Practiquen esports d'equip, tant en una dimensió competitiva com lúdica, segons els moments. Es donen tant mobilitats *veïnals* com *fragmentades* segons els casos. La xarxa actua com a element socialitzador on mostrar-se i ser vist o vista és molt important. L'esport i l'espai públic són el suport per a l'assoliment d'aquesta funció.

Xarxes de "wellness"

De fet, només hem trobat una xarxa amb aquestes característiques. És la que hi ha a *L'espigó del gas* a la platja de la Barceloneta. Es tracta d'un espai habilitat per a la pràctica d'exercicis gimnàstics, rodejat d'un espai ampli a la vora del mar. Diàriament s'hi desplacen homes jubilats, de classe mitjana o baixa, que vénen des de diversos punts de la ciutat; la seva mobilitat, per tant, és fragmentada. Els seus components practiquen exercicis gimnàstics o de condicionament físic, alguns es banyen (durant tot l'any!), i es corregeixen o aconsellen entre ells o ho fan amb les persones que circumstancialment són en aquella zona. Consideren l'espai molt apropiat per al manteniment de la seva salut. Gairebé mai no saben on viuen els altres, la seva relació no ultrapassa el lloc on es troben i defineixen aquesta forma de relació com a "amistat verbal". Tenen un codi no escrit de normes que actua com a regulador social de l'espai, tant per a ells com per les altres persones que hi van. Coneixen bé els aparells que hi ha, s'ocupen de petits detalls de la seva conservació i avisen la guàrdia urbana quan hi ha problemes més importants.

Xarxes “postmodernes”

Es tracta d’unes xarxes molt diferents de les anteriors i, a causa d’algunes de les seves característiques, les hem anomenat “postmodernes”, perquè incorporen sistemes de valors i formes de comportament que responen al que s’ha definit com a Postmodernitat. Fins que no tinguem més evidències empíriques sobre la manera com actuen, ens estimem més fer servir aquesta denominació entre cometes.

Aquestes xarxes, tot i amb diferenciacions entre elles, apleguen col·lectius de procedència molt diversa, un cop més majoritàriament compostos per homes: els “locals” del barri o de la ciutat de Barcelona; i els “visitants” que vénen d’altres regions i fins i tot de l’estranger. Es generen a l’entorn d’activitats esportives molt recents a les ciutats, entre 20 i 30 anys. En molts casos, aquestes activitats es practiquen utilitzant espais públics no dissenyats amb aquesta finalitat. És el cas, entre altres, de l’escalada urbana aprofitant espais mig abandonats (X. Camino, 2003), o de l’*skateboarding* utilitzant mobiliari urbà d’estil d’avantguarda. Nosaltres hem observat espais prèviament dissenyats per a la pràctica de l’*skate*, en concret les pistes d’*skate* de la Guineueta. La majoria d’aquestes pistes es construïren a principi dels 90 i no sempre atenent a l’experiència dels usuaris. Aquest fet i la falta de manteniment per part dels districtes ha afavorit que els mateixos usuaris realitzessin reformes i millores de l’espai. Tanmateix, hi ha hagut encerts molt reeixits (el *pool* de les pistes d’*skate* de la Guineueta amb la seva corba “radical”) que surten a vídeos i revistes especialitzades d’arreu del món. Fins i tot, ha sortit un joc de la PlayStation que simula espais públics de Barcelona atractius per a la pràctica de l’*skate*.

Hi ha un circuit turístic entorn d’aquesta pràctica, amb visites obligades a diferents ciutats mitificades. Des de fa uns anys, Barcelona és visitada per molts turistes que viatgen per patinar i cerquen a barris, no precisament turístics, espais públics de construcció recent, d’estil avantguardista; espais molt buits amb paviments molt llisos, rampes llarguíssimes, murs de granit i marbre tallats en angle recte, etc. Fins i tot alguns practicants, professionals i amateurs, s’hi han quedat a viure una temporada.

Les xarxes “postmodernes”, doncs, són heterogènies pel que fa als orígens de les persones que les componen i integren, en conseqüència, tenen mobilitats molt variades (Magrinyà, 1998): les de *veïnat* per a la gent que viu prop dels espais, però també *fragmentades* (els que s’hi desplacen per trobar els iguals), de *centralitat* (el lloc

s’ha convertit en un punt de referència central, aglutinador, per als amants de l’activitat) i *duals* (tot i l’entusiasme comú per l’activitat practicada, hi trobem edats i professions molt més diverses que en altres xarxes i, en molts casos, han de compartir l’ús de l’espai amb altres xarxes amb les quals no es relacionen). Compleixen funcions de cohesió social, però també turístiques i esportives i els seus components adopten estils de vida sovint promoguts per les companyies multinacionals que han vist en aquestes activitats un extraordinari potencial de consum.

Finalment, en referència a aquestes “xarxes postmodernes” també és important de destacar que, en alguns dels espais on actuen, els grups locals han creat associacions, mitjançant les quals s’han establert compromisos d’actuació (on es pinten els *graffiti*, qui i com organitza les festes, qui té prioritat en l’ús de les pistes, etc.) i de

Les pistes d’*skate* de la Guineueta. Els mateixos usuaris van realitzar l’ampliació de la corba. (Font: Xavi Camino.)

Molts turistes skaters visiten la ciutat per practicar en espais públics de construcció recent, d’estil avantguardista. A la foto, la plaça de Joan Coromines. (Font: Xavi Camino.)

relació amb l'ajuntament de districte per al manteniment i remodelació, si s'escau, dels espais. Una que ens ha semblat molt paradigmàtica i, per això, no volem deixar d'esmentar-la, és la que, des de 1998, existeix a la pista de skate de la Guineueta. Es tracta de la *Asociación de Skate Deslizamientos Eróticos Húmedos* vinculada al casal ('Kasal', segons la seva denominació) de joves del barri de Roquetes.

Relacions entre les xarxes

En la majoria dels espais observats hi ha coexistència de xarxes. En alguns casos, no es troben, perquè cadascuna té ritmes temporals diferents. En d'altres, en canvi, sí que coincideixen. Acostumen a mantenir el respecte mutu entre elles amb relacions, en general, molt distants i codis de normes de relació no escrites. Algunes mantenen acords parlats sobre la distribució horària dels usos de l'espai.

En general, les formes de relació no són conflictives. Potser, en els inicis de coincidir, es van produir friccions, però s'ha arribat a acords (tenir cura de l'espai, deixar les coses com s'han trobat, etc.) destinats a facilitar la convivència. S'arriba a compromisos que, fins i tot, poden sorprendre: en el cas dels *skaters*, per exemple, la prioritat dels locals per davant dels visitants és indiscutible. Si hi ha locals, ningú s'interposa en la seva activitat; hom s'espera.

Tot i així, durant les entrevistes, hi ha hagut referències a conflictes i baralles amb comentaris despectius o de queixa cap a altres grups. Sovint són associades a grups de nou vinguts (llatinoamericans) o a aquells als quals, tradicionalment, s'atribueixen etiquetes socials negatives (gitanos, per exemple). Alguns dels responsables entrevistats (funcionaris, educadors socials o de carrer) han expressat alguns temors que en el futur els conflictes s'incrementin a causa de la immigració estrangera, la cultura de les noves generacions i la pràctica de nous esports. Tot plegat pot fer molt complexa la convivència en els espais públics.

Ara bé, la realitat és que els conflictes o aldarulls que s'han donat fins ara són pràcticament anecdòtics en comparació amb la constatació d'una convivència harmònica a tots els espais observats. Per tant, pensem que és massa aviat per fer aquests pronòstics i, en el futur, els col·lectius d'usuaris i usuàries de l'espai públic ens podrien sorprendre amb processos d'autoregulació que mantinguin una convivència cívica positiva.

Conclusions

Per acabar, fem una reflexió sobre les principals conclusions que es desprenen de la recerca, tot prenent com a referència el marc teòric proposat a l'inici de l'article.

Quan els espais públics urbans reuneixen les condicions apropiades –en l'apartat corresponent les hem citat en detall– i s'hi poden realitzar activitats esportives diverses, esdevenen autèntics generadors de xarxes socials que contribueixen a garantir la cohesió social de la ciutadania i, en conseqüència, signifiquen una millora de la qualitat de vida per a tothom.

Seria interessant d'analitzar els espais on no s'han generat xarxes socials, raó per la qual, als efectes de la nostra recerca, els hem anomenat “no-llocs” (Marc Augé, 1998). Coneixent-ne les característiques, la història del seu procés de construcció, etc. es pot arribar a fer un repertori de tot el que no s'ha de fer si el que es vol és que aquests espais siguin generadors de xarxes socials.

Les xarxes són homogènies socialment i variades quant a les seves característiques (familiars, d'amics, d'immigració, *wellness* i “postmodernes”). La majoria de les observades es componen de persones que pertanyen a classes socials mitjanes o baixes. Aquestes romanen a la ciutat gairebé sempre i són les principals beneficiàries de l'existència d'espais públics apropiats. Aquests, són, per tant, una veritable necessitat social en el manteniment de la qualitat de vida.

La presència femenina en les activitats esportives que es practiquen en aquests espais és escassa. Els resultats coincideixen amb altres estudis (Asins, 1994; Klein, 1993; Puig i Martínez del Castillo, 1998; Rodríguez, 2001) sobre les diferències de gènere respecte a la percepció i l'ús de l'espai. Les dones opten per practicar esports en instal·lacions tancades (natació, aeròbic, etc.) i fan esports més individuals orientats a la salut i la bellesa, mentre que els homes cerquen esports a l'aire lliure tant si són de competició com de lleure. Aquesta diferència de comportaments està relacionada amb formes de socialització diferents, que fins i tot es projecten en l'ús de l'espai.

Tot i que les xarxes són gairebé sempre homogènies socialment i que a cada espai en coexisteixen més d'una, la forma de relació principal entre elles és de tolerància i de respecte en el marc d'unes normes que s'han anat pactant en el curs del temps. Les referències a conflictes no són significatives, almenys ara com ara. Hi ha qui tem que puguin ser més grans en el futur. En aquest sentit, creiem important d'aprofundir en l'estudi de les xarxes de col·lectius amb altres llengües o altres cultures

o tots dos casos, per veure si el conflicte pot ser real o és més fruit de l'imaginari col·lectiu que té recança per tot allò que és diferent.

Ens sembla molt important de destacar de quina manera s'han donat alguns processos d'institucionalització en alguns dels espais observats. L'Administració sempre necessita un interlocutor en forma d'entitat per negociar les demandes dels usuaris, altrament és molt difícil satisfer les demandes. El procés d'institucionalització, pel qual es constitueix una entitat que farà d'intermediària entre els interessos dels membres i l'Administració, es genera a partir de les relacions socials que van sorgint entre els usuaris habituals d'un espai concret. A mesura que es va consolidant la xarxa i es pren consciència de les seves necessitats i, bé sigui a causa de la iniciativa dels usuaris o de la mateixa Administració, s'inicia un procés de negociació de cara a formalitzar la relació. Potser es perd espontaneïtat però, al mateix temps, s'estableixen canals de mediació que permeten anar donant curs a totes les demandes i garantir una convivència harmònica. Ens sembla molt important d'aprofundir en aquests mecanismes d'institucionalització que han tingut èxit i no han anorreat les maneres de fer de les xarxes.

Com a final, cal tenir en compte la importància de la sinergia espai públic/esport, no només de cara a la creació de xarxes locals, i també internacionals, que donen centralitat a espais i a col·lectius fins ara considerats marginals; és a dir, el seu potencial com a creadors d'identitats. Qui es podia imaginar no fa gaires anys que el districte de Nou Barris de Barcelona esdevindria un lloc d'atracció internacional gràcies a les característiques esportives d'alguns dels seus espais públics urbans?

Bibliografia

- Asins, C. (1994). La ocupación diferencial del espacio en Educación Física. A J. I. Barbero (ed.), *Ciencias Sociales y Deporte* (pàg. 109-120). Pamplona: Asociación Española de Investigación social aplicada al Deporte.
- Ajuntament de Barcelona. (2003). *Pla Estratègic de l'Esport*. Barcelona.
- Adamkiewicz, E. (1998). Les performances sportives de rue. Prac-

- tiques sportives autonomes spectacularisables à Lyon. A Monogràfic de *Les Annales de la Recherche Urbaine* (79), 50-57.
- Augé, M. (1998). *Los "no lugares". Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.
- Bach, L. (1993). Sport without facilities: the use of urban spaces by informal sports. *International Review for the Sociology of Sport*, (28)2, 282-97.
- Bale, J. (1989). *Sports Geography*. London, New York: E&F.N.Spon.
- Bloch, Ch. i Laursen, P. (1996). Play, Sports and Environment. *International Review for the Sociology of Sport* (31)2, 205-217.
- Camino, X. (2003). Una apropiación informal del espacio urbano a través del deporte: la Fuixarda de Barcelona y la escalada. A X. Medina i R. Sánchez R. (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de Antropología del deporte en España*. Barcelona: Icaria & ICA.
- Castells, M. (2001). *La era de la información*. Madrid: Alianza editorial, vol. I (La sociedad red).
- Chantelat, P.; Fodimbi, M. i Camy, J. (1998). Les groupes de Jeunes sportifs dans la ville. Monográfico de *Les Annales de la Recherche Urbaine* (79), 41-49.
- Heinemann, K. (2001). *Die Technologisierung des Sports. Eine sozio-ökonomische Analyse*. Schorndorf: Hofmann.
- (2002). Esports per a immigrants: instrument d'integració? *Apunts. Educació Física i Esports* (68), 24-35.
- (2003). *Introducción a la metodología de la investigación empírica. En las ciencias del deporte*. Barcelona: Paidotribo.
- Heinemann, K. i Schubert, M. (1999). Sports Clubs in Germany. A K. Heinemann (ed.), *Sports clubs in various European Countries*. Schorndorf: Hofmann.
- Klein, M. L. (1993). Social-spatial conditions affecting women's sport: the case in the Ruhr area. *International Review for the Sociology of Sport* (28)2-3, 145-158.
- Léfèbvre, H. (1976). *La production de l'espace*. Paris: Éditions Anthropos.
- Magrinyà, F. (1998). *Urbanismo de redes y planeamiento urbano. Urbanismo, II. Tercera época*. Barcelona: Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos.
- Martínez del Castillo, J. i Puig, N. (1998). Espacio y tiempo en el deporte. A M. García Ferrando, N. Puig i F. Lagardera (comps.), *Sociología del deporte* (pàg. 151-178). Madrid: Alianza editorial (El libro universitario).
- Quivy, R. i Van Campenhoudt, L. (1997). *Manual de investigación en Ciencias Sociales*. Mèxic: Limusa-Noriega editores.
- Rodríguez Díaz, A. (2001). *Los lugares sociales del deporte en la ciudad de Sevilla*. Sevilla: Instituto de Deportes, Ayuntamiento de Sevilla.

Pàgines web

- Pàgina web de l'Ajuntament de Barcelona: www.bcn.es.
- Pàgina web del Àrea Metropolitana de Barcelona: www.con.es.
- Pàgina web de l'Institut Municipal de Parcs i Jardins de l'Ajuntament de Barcelona: www.bcn.se/parcsijardins.